

УДК 338.487-021.388

СЛАБКІ ТА СИЛЬНІ СТОРОНИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Габчак

*Ужгородський національний університет,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород, Україна 88000,
E-mail: Habchak.nf@gmail.com*

Подано характеристику природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області, на базі якого розвиваються такі види туризму, як рекреаційний, історико-пізнавальний, релігійний, сільський, екстремальний тощо.

Проаналізовано напрацювання вітчизняних вчених з зазначеної проблематики, визначено необхідність комплексного підходу до вивчення питань проблем, перешкод та перспектив розвитку туризму досліджуваної території.

Охарактеризовано унікальність геополітичного розташування Закарпатської області та необхідність раціонального природокористування в межах природоохоронних територій, розкрито їхнє рекреаційне значення.

Виокремлено важливість лікувально-оздоровчих ресурсів на базі мінеральних вод санаторіїв «Поляна», «Сонячне Закарпаття», «Кришталеве джерело», «Квітка полонини», «Гірська Тиса», «Синяк», «Шаян», «Деренівська купіль».

Проаналізовано статистичні дані руху туристичних потоків як зовнішнього, так і внутрішнього туризму, зазначено об'єктивні чинники, що характеризують їхню динаміку зростання чи спадання.

Визначено чинники, обґрунтовано сильні та слабкі сторони та заходи щодо можливостей підвищення ефективності використання туристичного потенціалу та розвитку сфери туризму Закарпатської області, які передбачають: реалізацію програм та фінансування розвитку туризму та рекреації; рекламно-інформаційне та маркетингове забезпечення туристичної галузі, а також формування привабливого інвестиційного клімату для реалізації проектів у сфері туризму та рекреації.

Ключові слова: туристичний потенціал; туристична галузь; природні ресурси; інформаційно-маркетингове забезпечення туристичної галузі.

Постановка проблеми. Складовою національної економіки України є рекреаційно-туристичний комплекс, який має всі можливості для динамічного розвитку. Закарпаття – це не тільки західні ворота туриста у Європу, а й навпаки: європейський рекреант зацікавлений у відносно дешевому відпочинку в межах Закарпаття, де 80 % території займає екологічно чистий гірський рельєф. Раціональне використання туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття сприяє розвитку підприємницької діяльності, зменшенню безробіття в сільських місцевостях,

зростанню добробуту населення, покращенню їхнього матеріального стану та поповненню районного та обласного бюджетів.

Закарпатська область має унікальні ресурси (рельєф, клімат, історико-культурні пам'ятки тощо) для розвитку туризму та санаторно-курортної галузі: поєднання рівнинного та гірського рельєфу, бальнеологічні ресурси, природні та культурні атракції. Досліджувана територія володіє багатим природно-ресурсним потенціалом, який є основою для розвитку різних видів туризму, зокрема: рекреаційного, історико-пізнавального, релігійного, спортивного, сільського, екстремального тощо [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало праць вітчизняних вчених присвячено питанням розвитку туризму та сфери рекреаційних послуг Закарпатської області. Заслужують уваги наукові праці С. С. Попа, Ф. Ф. Шандора, М. П. Кляпа, Н. Ф. Габчак, В. І. Мацоли, Ю. І. Шпака, І. Б. Кулич та ін. У зазначених працях особливу увагу науковці звертають на аналіз природно-ресурсного потенціалу Закарпаття як туристичного краю, розглядають питання можливостей та перспектив їхнього використання у туристичній діяльності. Зазначено, що цей аналіз здійснено фахівцями різних спеціальностей – географами, туризмознавцями, економістами екологами, фізиками. Зокрема, у працях В. І. Мацоли охарактеризований природно-ресурсний потенціал, у працях Ф. Ф. Шандора та М. П. Кляпа більшу увагу приділено перспективам розвитку різновидів туризму, у працях С. С. Попа – ґрунтовному аналізу природних ресурсів Закарпатської області та їхньому раціональному природокористуванню, працях Н. Ф. Габчак – транскордонним можливостям розвитку приграничних територій у сфері туризму та рекреації, у працях І. Б. Кулича – передумовам та підходам розвитку туристичної діяльності на досліджуваній території.

Формулювання цілей статті. Головними цілями статті є виокремлення передумов та визначення сильних та слабких сторін проблем, перешкод та перспектив розвитку туризму Закарпатської області з подальшими рекомендаціями щодо механізмів і напрямів ліквідації виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу. Закарпатська область, завдяки унікальному геополітичному розташуванню, межуванню з чотирма країнами Карпатського регіону, має надзвичайно сприятливі умови для розвитку туризму та оздоровлення. Тут збережені найбільші в Європі ділянки пралісів, унікальні угруповання флори та фауни альпійського поясу. Збережений та відтворений генофонд рослинного і тваринного світу у функціонуванні заповідників та національних парків, зокрема: Карпатський біосферний заповідник та три національні парки – Зачарований край, Ужанський і Синевир, де під охороною зосереджено 246,3 тис. га земель. Екосистему Карпатського біосферного заповідника вважають однією з найцінніших екосистем землі, її зачислено до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Витрати на утримання заповідників та національних парків 2014 р. сягали 38 290,0 тис. грн, що на 5,9 % менше, ніж у попередньому році. Із загального обсягу витрат 95,4 % становлять кошти Державного бюджету, 4,6 % – фінансування за рахунок інших джерел.

Культурно-пізнавальний потенціал краю формується за рахунок архітектурно-історичних пам'яток, серед яких на державному обліку перебуває 1 839 пам'яток археології та історії монументального мистецтва, з яких 6 – державного значення,

понад 50 старовинних дерев'яних церков, 13 середньовічних замків, близько 20-ти готичних храмів, 26 фортець, 89 музеїв [2]. Закарпатська область – багатонаціональний край. Тут проживають з давніх часів у тісному сусідстві українці (80,5 %), угорці (12,08 %), румуни (2,56 %), росіяни (2,47 %), цигани (1,2 %), словаки (0,45 %), німці (0,28 %). Давні та стійкі традиції добросусідства створюють особливу атмосферу гостинного ставлення до туриста, перетворення Закарпатської області на найбільший осередок міжнародного туризму Центрально-Східної Європи [2].

Лікувально-оздоровчі ресурси налічують 33 родовища мінеральних вод, з них розробляють 24 родовища, що становить 8,2 % від загальної кількості родовищ мінеральної води по Україні. На експлуатацію діючих родовищ 2013 р. видано 38 спеціальних дозволів. Підприємства Берегівського, Виноградівського, Міжгірського, Свалявського, Ужгородського та Хустського районів здійснюють розлив води. Загалом в області налічують понад 360 джерел мінеральної води та 30 типів різних за хімічним складом та лікувальними властивостями. Серед них найвідоміші гідрокарбонатно-натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, гідрокарбонатно-сульфатні. Мінеральну воду для бальнеологічного лікування використовують: 1) санаторії «Поляна», «Сонячне Закарпаття», «Кришталеве джерело», «Квітка полонини», «Верховина», «Гірська Тиса», «Синяк», «Шаян», «Деренівська купіль»; 2) учбово-спортивна база «Закарпаття» – на території бази знаходиться джерело термальної води та термальний басейн довжиною 50 м, де температура води взимку і влітку сягає +36° С (температура на виході з труби +52° С). Вода кремениста термальна азотно-вуглекисла хлоридно-натрієва високої мінералізації; 3) термальні басейни «Косино» – гейзери з гарячою термальною водою неподалік від с. Косонь Берегівського району вибиваються на поверхню з глибини 1 200 м. Температура води на поверхні сягає + 50° С; 4) товариство з обмеженою відповідальністю «Жайворонок-пачірта»: особливості термального комплексу – його круглорічна робота. У басейні площею 160 м² температура води здебільшого становить +30...+31° С. В окремому куті меншого басейну площею 16 м² облаштовано джакузі, де температура води сягає +42...+45° С. Мережа санаторно-курортних та туристично-рекреаційних об'єктів Закарпаття є однією з найбільших в Україні [1].

За останні десять років туризм Закарпатської області характеризується позитивною динамікою розвитку, вдало інтегрується в європейський простір, за винятком періоду анексії Криму Російською Федерацією та проведенням антитерористичної операції на Сході України.

Упродовж 2013–2014 рр. в області діяли 82 суб'єкти туристичної діяльності, з них 41 – юридичні особи, решта – фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності з них: 19 суб'єктів – туроператори (організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних і супутніх послуг); 60 суб'єктів – турагенти (посередницька діяльність із реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницька діяльність щодо реалізації характерних і супутніх послуг); 3 суб'єкти – здійснювали тільки екскурсійну діяльність.

Упродовж 2013 р. 19,9 тис. осіб офіційно скористалися туристичними послугами, з

них 0,5 тис. осіб – іноземні туристи, 13,0 тис. осіб – громадяни України, які виїжджали за кордон, 6,4 тис. осіб – внутрішні туристи. Порівнянно з 2012 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, збільшилася на 9,9 %, а кількість іноземних туристів та внутрішніх туристів зменшилася на 29,7 % та 16,2 %, відповідно. На дві третини зменшилася і кількість туристів, яким надано екскурсійні послуги [1].

Проте кількість туристів, які у січні–липні 2016 р. відпочивали на Закарпатті, порівняно з відповідним періодом минулого року, збільшилася на 22 %, повідомили в Управлінні туризму та курортів ДЕРТ Закарпатської ОДА. Обсяг наданих туристичних послуг туристично-рекреаційної галузі та готельного господарства області зріс на 35 % і становить 249 996 000 тис. грн. Відрахування до місцевого та державного бюджетів зросли на 162 % і сягають 55 322 000 грн. У липні цього року, за інформацією суб'єктів туризму, область відвідало на 20 % більше туристів, ніж у липні 2015 року. Обсяг наданих туристичних та санаторно-оздоровчих послуг у липні 2016 року збільшився на 15 %, зросли й відрахування до бюджету на 37 %, порівняно з аналогічним періодом 2015 року, і сягають понад 5 218 000 грн.

Важливим видом туризму на досліджуваній території є екскурсійна діяльність, хоча в часовому розрізі 13 років вона показує, що 2000 р. кількість обслужених екскурсантів становила 58 916 осіб, а 2013 р. – тільки 1 776 осіб, що в 33 рази менше, і це доводить негативний вплив глибокої економічної та політичної кризи не тільки в країні, а й у регіонах (табл. 1).

Щодо розподілу туристів за метою відвідування, то із загальної кількості туристів 2014 р. проводили дозвілля та відпочинок 97,4 %, перебували у службових, ділових поїздках, на навчання – 1 %, перебували на лікуванні – 0,3 %, займалися іншими видами туризму – 1,3 %. Усього впродовж 2014 року суб'єктами туристичної діяльності області надано 140,5 тис. туроднів, на кожного туриста в середньому припадало по 7 туроднів [1]. Якщо порівняти кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності по Україні та Західному регіону 2014 р. (табл. 2), то найбільша кількість туристів полюбляє Львівську область (188 520 осіб), Івано-Франківську (77 666 осіб), і тільки 19 829 осіб – Закарпатську область. Кількість туристів, охоплених внутрішнім туризмом: Львівська область (40 828 осіб), Івано-Франківська область (59 891 особа) і майже однакові показники у Закарпатській та Волинській областях – відповідно, 6 414 та 6 376 осіб.

Найбільша кількість вітчизняних туристів із Закарпатської області 2013 року виїжджала за туристичними путівками в Болгарію (371 особа), Хорватію (535), Чеську Республіку (73), Францію (94), Грецію (708), Угорщину (1794) [4]. Закарпатську область для відпочинку облюбували громадяни таких країн, як Білорусь (169), Чеська Республіка (145), Угорщина (103), Німеччина (8) та ін.

Аналіз динаміки розвитку туризму досліджуваної території дає підставу виокремити сильні та слабкі сторони, що характеризують туристичну діяльність. До перших зачислено:

- 1) вигідність геополітичного розташування Закарпатської області, транскордонні зв'язки;
- 2) перетин міжнародних транспортних шляхів (автомобільних, залізничних, повітряних);
- 3) різноманітність природних ресурсів, які упродовж року забезпечують розвиток різних видів туризму;

4) зосередження значної кількості історико-архітектурних і культурних об'єктів на досліджуваній території;

5) організація та проведення різнопланових фестивалів та міроприємств;

6) поставлено акценти на такі нормативно-правові документи, в яких визначено важливість розвитку туризму – Державна стратегія регіонального розвитку туризму і курортів України на період до 2022 р., Програма розвитку туризму і курортів України на період до 2022 року, а також Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016–2020 рр.

Таблиця 1

Туристичні потоки у Закарпатську область (к-сть осіб), 2000–2014 рр.
(за статистичними даними Головного управління статистики Закарпатської області)

Рік	Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності	Кількість іноземних туристів	Кількість внутрішніх туристів	Кількість екскурсантів
2000	73 236	6 542	44 044	53 912
2001	77 225	6 708	53 842	62 164
2002	91 054	11 339	65 834	67 566
2003	52 569	10 112	37 137	52 144
2004	63 796	14 728	41 691	45 669
2005	69 942	11 726	48 205	50 226
2006	72 970	8 985	52 529	44 098
2007	76 965	10 735	53 520	54 640
2008	56 320	7 761	39 254	28 394
2009	52 080	8425	32232	22053
2010	57 029	9 096	37 002	16 618
2011	20 180	733	7 655	4 890
2012	19 892	515	6 414	1 776
2013	144 775	6 411	41 183	58 916

До слабких сторін зачислено:

1) низький рівень транспортної інфраструктури;
2) незадовільний стан туристичних об'єктів;
3) робота туристичних фірм на виїзний туризм, а не на розвиток внутрішнього туризму;
4) недостатність інформаційно-маркетингового забезпечення просування туристичних та інвестиційних можливостей у сфері туризму та рекреації Закарпатської області;

5) неналежний рівень підготовки висококваліфікованих кадрів у туристичній діяльності [5].

Таблиця 2

Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності,
по Україні та Західному регіону 2013 року, к-сть осіб
(за даними Головного управління статистики Закарпатської області)

Область	Усього	Кількість обслужених туристів			Кількість екскурсантів
		іноземних туристів	туристів, які виїжджали за кордон	туристів, охоплених внутрішнім туризмом	
По Україні	3 454 316	232 311	2 519 390	702 615	657 924
Закарпатська	19 892	515	12 963	6 414	1 776
Волинська	19 490	1 095	12 019	6 376	14 591
Івано-Франківська	77 666	5 750	12 025	59 891	337 472
Львівська	188 520	16 162	131 530	40 828	22 184
Рівненська	13 545	5	8 311	5 229	7 517
Чернівецька	18 578	461	15 056	3 061	2 747

3 метою ефективного використання наявного туристичного потенціалу Закарпатської області необхідно проводити таку регіональну політику, спрямовану у подальшому на використання можливостей краю як туристичного регіону. Для забезпечення позитивного іміджу туристичного регіону на досліджуваній території доцільно реалізувати такі заходи:

1) втілювати в життя регіональні та місцеві програми розвитку інвестиційної діяльності на рівнинних та гірських депресивних територіях, які володіють значним історико-культурним та туристичним потенціалом, зокрема, в межах гірських територій Великоберезнянського, Міжгірського, Воловецького та Рахівського районів;

2) звільнити від сплати податку на прибуток терміном до 5 років новозбудовані та модернізовані підприємства туристично-рекреаційної сфери;

3) банкам надавати безвідсоткові кредити для будівництва готелів, туристичних комплексів, розбудови інфраструктури;

4) звільнити від сплати податку на землю інвесторів, які розширюють туристичну інфраструктуру;

5) сформувати мережу тренінгових та консультативних центрів на базі провідних навчальних закладів області, України для навчання і підвищення кваліфікації власників об'єктів, сільського, зеленого, агротуризму та ремісничо-мистецького туризму;

6) ініціювати використання передового європейського та вітчизняного досвіду провадження туристичної діяльності;

7) популяризувати можливості та переваги туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області шляхом участі у різноманітних туристичних заходах регіонального, національного та міжнародного масштабу;

8) активно втілювати новий туристичний імідж і бренд Закарпаття, розширювати інформаційний простір із залученням сучасної реклами;

9) регулярно оновлювати туристичну інформацію на Турінфоцентрі Закарпаття.

Висновки. Зважаючи на слабкі та сильні сторони розвитку туризму в Закарпатській області, пріоритетними у регіональній політиці вважаємо питання, пов'язані: з раціональним використанням природно-ресурсного та туристично-рекреаційного потенціалу території; з рекламно-інформаційним та маркетинговим забезпеченням туристично-рекреаційної сфери; з покращенням кадрового забезпечення у туристичній діяльності; з удосконаленням інфраструктури та формуванням привабливого інвестиційного клімату для розвитку туризму та рекреації на досліджуваній території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закарпаття – санаторії та туризм : зб. статей. – Ужгород. : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2008. – 83 с.

2. *Лужанська Т. Ю.* Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи : навч. посібник / Лужанська Т. Ю., Махлинець С. С., Тебляшкіна Л. І. - Київ : Кондор, 2008. – 385 с.

3. *Поп С. С.* Природні ресурси Закарпаття : навч. посібник / С. С. Поп ; Міністерство освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. – 2-ге вид., зі змін. та доповн. – Ужгород : Спектраль, 2003. – 296 с.

4. Статистичний щорічник Закарпаття 2014 / за ред. Г. Д. Гриник. Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2014. – 494 с.

5. *Шпак Ю. І.* Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області та проблеми його раціонального використання / Ю. І. Шпак // Механізм регулювання економіки. – 2005. – № 4. – С. 258–264.

Стаття надійшла до редколегії 05.09.2016

Прийнята до друку 21.09.2016

WEAK AND STRONG SIDES OF TOURISM DEVELOPMENT IN TRANSCARPATHIAN REGION

Nataly Habchak

*Uzhgorod National University ,
14, Universytetska Str., Uzhgorod, Ukraine, 88000,
E-mail: Habchak.nf@gmail.com*

The article presents the characteristics of natural resources in Transcarpathian region on the basis of which such types of tourism as recreational, historical, educational, religious, rural and extreme are being developed.

The analysis of the researches of the Ukrainian scholars on the subject is given and the necessity of the integrated approach to the study of problems, obstacles and prospects of tourism in study area is identified.

The unique geopolitical location of Transcarpathian region and the indispensability of the environmental management within the limits of the protected areas are characterized. The recreational value of the territories is exposed.

The importance of therapeutic resources and their exploitation based on mineral water resorts «Polyana», «Sonyachne Zakarpattya», «Kryshtaleve Djerelo», «Kvitka Polonyny», «Hirska Tisa», «Syniak», «Shayan», «Derenivska Kupil» is revealed.

The statistical data of tourist flows of external and domestic tourism are analyzed and the objective factors describing their dynamics (growth or decline) are specified.

The specific factors are determined. Strong and weak sides of tourism development and measures for improving the efficiency of tourism potential in Transcarpathian region which provide the realization of programs and funding of tourism and recreation; advertising and marketing maintenance of tourism industry and the formation of an attractive investment climate for projects in the area of tourism and recreation are revealed.

Key words: tourism potential, tourism industry, natural resources, information and marketing maintenance of tourism industry.